

Les collaborations non rémunérées entre époux¹

Par Philippe DE PAGE² et Yves-Henri LELEU³

58

Notamus 2 / 2013

[...]

Section 9 – Exemples de clauses et de conventions particulières

§ 1. La clause d'indemnité générale

44. Lors du colloque, organisé à l'UCL en 1996 sur les contrats de mariage⁴, a été envisagée la clause d'indemnisation d'un époux pour les pertes patrimoniales probables ou éventuelles résultant de la rupture «prématurée» de l'association conjugale, en cas de divorce. Le bénéficiaire de l'indemnisation était, à l'époque, l'époux innocent.

La formule a été analysée, dans la même perspective, plus récemment et son caractère licite est confirmé, dans les rapports entre les ex-époux⁵.

On peut la transposer au régime de séparation des biens ou à l'union cohabitante pour indemniser, quelle que soit d'ailleurs la cause de dissolution du régime matrimonial ou de l'union libre ou de la cohabitation légale, l'époux «aidant» qui a participé au développement professionnel de son conjoint et a, sans doute, sacrifié sa propre trajectoire professionnelle.

La clause met à charge de l'époux ayant bénéficié de la collaboration professionnelle le *paiement a posteriori d'un forfait*, à titre de rémunération de l'activité de collaboration, lequel peut être :

1 Le texte qui suit est extrait (et traduit) de la contribution suivante, récemment publiée par les auteurs à l'occasion du Congrès des Notaires 2013: Ph. DE PAGE en Y.-H. LELEU, «Les collaborations non rémunérées entre époux: solutions contractuelles et judiciaires», in *Travail et Relation*, Congrès des Notaires 2013, Bruxelles, Larcier, 2013, pp. 33 et s., sp. pp. 69 et s.

2 Chargé de cours à l'ULB, avocat au barreau de Bruxelles.

3 Professeur ordinaire à l'ULg, et chargé de cours à l'ULB, avocat au barreau de Liège.

4 *Les contrats de mariage – bilan, perspectives et formules pratiques*, in *Collection Patrimoine*, vol. XIX, sous la direction de M. GRÉGOIRE, Academia-Bruylant, 1996.

5 Ch. AUGHUET, «Les clauses en cas de divorce – Examen de quelques mécanismes proposés par la doctrine», in *Actualité des contrats de mariage et des contrats de vie commune*, 18e Vespré du 30 mai 2006 organisée à l'UCL, pp. 61 à 64.

Onbezoldigde samenwerking tussen echtgenoten⁸

Door Philippe DE PAGE⁹ en Yves-Henri LELEU¹⁰

[...]

Hoofdstuk 9 – Voorbeelden van clausules en bijzondere overeenkomsten

§ 1. Algemene vergoedingsclausule

44. Tijdens het colloquium over huwelijkscontracten¹¹, georganiseerd aan de UCL in 1996, werd gesproken over de vergoedingsclausule van een echtgenoot voor waarschijnlijk of eventueel vermogensverlies als gevolg van de "voortijdige" onderbreking van de echtelijke vereniging, in het geval van echtscheiding. Vroeger was de begunstigde van de vergoeding de onschuldige echtgenoot.

De formule werd zeer onlangs in hetzelfde perspectief geanalyseerd en haar geoorloofd karakter wordt bevestigd in de betrekkingen tussen de ex-echtgenoten¹².

De formule kan worden omgezet naar het stelsel van scheiding van goederen of naar de samenwoning om de "meewerkende" echtgenoot die heeft bijgedragen tot de professionele ontwikkeling van zijn echtgenoot en die allicht zijn eigen professionele loopbaan heeft opgeofferd, te vergoeden, ongeacht de oorzaak van de ontbinding van het huwelijksstelsel of van de feitelijke of wettelijke samenwoning.

Bij wijze van vergoeding voor de samenwerkingsactiviteit legt de clausule de echtgenoot die de professionele medewerking heeft genoten, de a posteriori *betaling op van een forfaitair bedrag*, welke kan zijn:

8 Onderstaande tekst is een uittreksel (en vertaling) van de volgende bijdrage, die recent werd gepubliceerd door de auteurs ter gelegenheid van het Notarieel Congres 2013: Ph. DE PAGE en Y.-H. LELEU, «Les collaborations non rémunérées entre époux: solutions contractuelles et judiciaires», in *Arbeid en Relatie*, Notarieel Congres 2013, Brussel, Larcier, 2013, 33 e.v., spec. 69 e.v.

9 Docent aan de ULB, advocaat aan de balie van Brussel.

10 Gewoon hoogleraar aan de ULg, docent aan de ULB en advocaat aan de balie van Luik.

11 *Les contrats de mariage – bilan, perspectives et formules pratiques*, in *Collection Patrimoine*, vol. XIX, onder leiding van M. GRÉGOIRE, Academia-Bruylant, 1996.

12 Ch. AUGHUET, «Les clauses en cas de divorce – Examen de quelques mécanismes proposés par la doctrine», in *Actualité des contrats de mariage et des contrats de vie commune*, 18e Vespré van 30 mei 2006 georganiseerd door de UCL, pp. 61-64.

Soit :

«Une indemnité forfaitaire de x euros, par année de collaboration non rémunérée⁶ (variante : sans qu'elle puisse excéder un montant global et forfaitaire de x euros)».

Soit :

«Un montant forfaitaire (x %) par rapport au patrimoine de l'enrichi lors de l'établissement des comptes entre parties relativement à la collaboration professionnelle déployée par l'un d'entre eux au profit de l'autre dès lors que cette collaboration n'a plus été rémunérée monétirement».

Hetzij:

“Een forfaitaire vergoeding van x euro, per jaar van onbezoldige medewerking¹³ (variant: zonder dat het globaal en forfaitair bedrag groter mag zijn dan x euro)».

La formule d'indemnisation générale peut être étendue à d'autres créances et notamment aux créances traitées dans le cadre de la première partie de notre contribution.

La clause peut prévoir :

«Les parties conviennent que la participation de l'une d'entre elles au sein de la famille (travail au foyer) ou patrimoniale (investissements en capitaux ou travaux par une partie dans le patrimoine de l'autre) ou professionnelle crée un droit d'indemnité dès lors que l'ampleur des prestations dépasse l'entraide normale dans le cadre de la vie en commun.

L'indemnisation est égale :

- en cas d'investissements financiers, au montant des sommes investies en capitaux, réévalués par analogie, comme dit à l'article 1435 du Code civil ;
- en cas de prestation de services, au coût net de ces prestations si elles avaient été fournies par un tiers ou avec l'aide d'un tiers ;
- en cas d'aide ou de collaboration professionnelle, un montant forfaitaire (x %) par rapport au patrimoine de l'enrichi lors de l'établissement des comptes entre parties relativement à leur collaboration professionnelle dès lors que celle-ci n'a pas été rémunérée monétirement dans le chef de l'une des parties».

Ces clauses peuvent par ailleurs prévoir, suivant le cas, que le montant forfaitaire retenu est diminué d'un pourcentage «y», représentant la part que l'époux bénéficiaire aurait logi-

Hetzij:

“Een forfaitair bedrag (x %) met betrekking tot het vermogen van de rijkster geworden echtgenoot bij het opmaken van de rekeningen tussen de partijen, evenredig met de professionele bijdrage van een van beide partijen ten behoeve van de andere, op voorwaarde dat deze samenwerking nog niet geldelijk werd vergoed”.

De algemene vergoedingsformule kan worden uitgebreid naar andere schuldborderingen en meer bepaald naar de schuldborderingen die werden behandeld in het kader van het eerste deel van onze bijdrage.

De clausule kan het volgende voorzien:

“De partijen komen overeen dat de bijdrage van een van hen tot het gezin (huishouden) of de bijdrage tot het vermogen (kapitaalinvesteringen of werken door een partij in het vermogen van de ander) of de professionele bijdrage recht geeft op een vergoeding wanneer de omvang van de prestaties de gangbare wederzijdse hulp in het kader van het gemeenschappelijke leven overstijgt.

De vergoeding is:

- in geval van financiële beleggingen, gelijk aan het bedrag van de in kapitaal geïnvesteerde sommen, dat opnieuw naar analogie wordt geschat, zoals vermeld in artikel 1435 van het Burgerlijk Wetboek;
- in geval van dienstverlening, gelijk aan de nettokost van deze dienstverleningen indien zij door een derde of met behulp van een derde werden geleverd;
- in geval van professionele samenwerking of hulp, gelijk aan een forfaitair bedrag (x %) met betrekking tot het vermogen van de rijkster geworden echtgenoot bij het opmaken van de rekeningen tussen de partijen inzake hun professionele samenwerking wanneer deze samenwerking nog niet geldelijk werd vergoed in hoofde van een van de partijen”.

Daarnaast kunnen deze clausules, al naar het geval, voorzien dat het weerhouden forfaitair bedrag verminderd wordt met een percentage “y”. Dit percentage vertegenwoordigt het

⁶ N. TORFS et S. VANDEMAELE ont ont imaginé, dans un régime de communauté, une clause par laquelle le patrimoine propre, enrichi par le travail d'un époux, doit une indemnisation au patrimoine commun : «Arbeid in het wettelijk stelsel», in *Patrimonium* 2008, pp. 208 et 209.

¹³ N. TORFS en S. VANDEMAELE hebben binnen het stelsel van de gemeenschap een clausule bedacht waardoor het eigen vermogen, verrijkt door de bijdrage van een echtgenoot, een vergoeding verschuldigd is aan het gemeenschappelijk vermogen: “Arbeid in het wettelijk stelsel”, in *Patrimonium* 2008, pp. 208 en 209.

quement consacré au train de vie du couple (rémunération de la collaboration au foyer et de l'aide professionnelle).

§ 2. Une clause rémunérant spécifiquement une collaboration professionnelle

Elle peut être insérée dans un contrat de séparation des biens, par exemple⁷ :

- NM 51

« 1. L'époux ayant fourni une collaboration durable à l'entreprise professionnelle pendant tout ou partie du mariage a droit, s'il n'a pas été rémunéré ou indemnisé spécifiquement pour cette collaboration durant le mariage, à une créance ou indemnité forfaitaire, fixée comme suit ;

2. À défaut d'accord, la créance est établie à dire d'expert désigné par le notaire liquidateur ou le tribunal.

Elle a pour objet, au choix de l'époux créancier :

a. x% de la valeur moyenne du fonds professionnel ou de la clientèle, établie sur la base des trois années précédant celle de la date de dissolution du régime ainsi que l'année durant laquelle la dissolution s'est produite ;

b. x% du chiffre d'affaire net – hors impôts – réalisé par l'époux propriétaire du fonds professionnel ou de la clientèle, calculé sur la moyenne des chiffres d'affaires réalisés durant les trois dernières années précédant celle de la date de dissolution du régime ainsi que l'année durant laquelle la dissolution s'est produite ;

c. x% de la valeur intrinsèque des parts ou actions qui sont la propriété du conjoint dans la société professionnelle dans laquelle ce dernier exerce des activités professionnelles ou des fonctions de gérance.

[...]

aandeel dat de begunstigde echtgenoot logischerwijze zou hebben gespendeerd aan de levensstandaard van het koppel (vergoeding voor de huishoudelijke bijdrage en de professionele hulp).

§ 2. Een clausule voor de specifieke vergoeding van professionele samenwerking

De clausule kan worden ingevoegd in een overeenkomst van scheiding van goederen, bijvoorbeeld¹⁴:

- NM 51

“1. De echtgenoot, die een duurzame bijdrage heeft geleverd aan de professionele vennootschap gedurende het huwelijk of een bepaalde periode van het huwelijk, en die tijdens het huwelijk niet specifiek werd bezoldigd of vergoed voor deze bijdrage, heeft recht op een schuldvordering of forfaitaire vergoeding die als volgt wordt vastgelegd;

2. Bij ontstentenis van akkoord zal de schuldvordering opgemaakt worden op verklaring van een deskundige die wordt aangeduid door de notaris-vereffenaar of de rechtbank.

Deze vordering heeft als voorwerp, naargelang de keuze van de schuldeisende echtgenoot:

a. x% van de gemiddelde waarde van het bedrijfsfonds of van het cliënteel, opgemaakt op basis van de drie jaren die het jaar van de datum van ontbinding van het stelsel voorafgaan, evenals van het jaar waarin de ontbinding zich voordeed;

b. x% van het netto omzetcijfer – exclusief belastingen – gerealiseerd door de echtgenoot die eigenaar is van het bedrijfsfonds of het cliënteel, berekend op het gemiddelde van de omzetcijfers van de drie laatste jaren die het jaar van de datum van ontbinding van het stelsel voorafgaan, evenals van het jaar waarin de ontbinding zich voordeed;

c. x% van de intrinsieke waarde van de aandelen in het bezit van de echtgenoot in de professionele onderneming waarbinnen deze laatste professionele activiteiten of de functie van zaakvoerder uitoefent.

[...]

⁷ La clause a été proposée dans l'ouvrage *Le contrat de séparation des biens – Risques actuels et perspectives nouvelles*, par Ph. DE PAGE et I. DE STEFANI, Limal, Anthemis, 2012, pp. 178 et 179; aussi la clause proposée par N. BAUGNIET, lors de la 7e Journée d'études juridiques Jean Renauld, à paraître in *L'autonomie de la volonté et les conventions entre époux ou cohabitants*.

¹⁴ De clausule werd voorgesteld in het werk “Le contrat de séparation des biens – Risques actuels et perspectives nouvelles”, door Ph. DE PAGE en I. DE STEFANI, Limal, Anthemis, 2012, pp. 178 en 179; dezelfde clausule werd voorgesteld door N. BAUGNIET, tijdens de 7de Juridische studiedag Jean Renauld, te verschijnen in *L'autonomie de la volonté et les conventions entre époux ou cohabitants*.